

Det ville glæde mig at se ...

– bidrag til børnefødselsdagens korte historie

Af Bjarne Kildegaard

»Inde hos Grossererens var stort Børneselskab, rige Folks Børn og fornemme Folks Børn; Grosserereren stod sig godt, var en Mand med Lærdom; han havde engang taget Studenter-Examen, det blev han holdt til af sin skikkelige Fader, der fra først af kun var Studepranger, men ærlig og driftig!«. Sådan indleder H. C. Andersen sin historie »Børnesnak« fra 1859. Den handler om børn, der praler af deres herkomst, hævder deres status og deres identitet over for gruppen. Kammerjunckerens datter erklærer sig for at være kammerbarn, at være »født« og at dem, hvis efternavn ender på »sen« aldrig bliver til noget. Grosserer Madsens datter er vigtig over, at hendes far kan købe for hundrede rigsdaler brystsukker og kaste i grams. Journalistens datter ved, at hendes far »regjerer i Avisen« og kan hænge hvem som helst ud. Episoden overværes af den fattige dreng gennem dørsprækken til køkkenet, hvor han drejer spiddet til den steg, »Blodets, Pengenes og Aandshovmodets Børn« skal nyde. Hjemme hos ham er ingen skillinger på kistebunden, der holdes ikke avis og efternavnet ender på -sen. Dåbsnavnet er Bertel, fødenavnet Thorvaldsen (1).

H. C. Andersen beskriver det tidlige 1800-tals børneselskab med hovedvægten lagt på børnenes honnorte ambitioner og deres viden om at tilhøre samfundets elite. Herover for stilles folkets repræsentant, køkkendrengen, der ved egen møje og ikke mindst talent siden hen modsiger fordommen, at efternavnet skulle udgøre et socialt handicap. At Andersen lader billedhuggeren Thorvaldsen spille denne rolle er ren manipulation for ikke selv at fremstå som personen. Thorvaldsen var født i 1770, Andersen selv i 1805, et tidspunkt, hvor borgerlige familieskikke med vægt på selskabeligt og intimt samvær udvikles stærkt. Guldalderens dyrkelse af tilværelsen inden for hjemmets fire vægge afspejles fx i juletræet, der efter tysk borgerligt mønster første gang tændtes i København i 1811 (2). Selskabelighed i hjemmet, ofte med dans, musik, oplæsning, dukketeater, foruden naturligvis traktementer af forskellig art, vokser og udvikles med nye ritualer. Børneselskaber er en innovation, der konsekvent afledes af den borgerlige kulturs fokus netop på barndommen som en særlig følelsesmættet fase. Det bli-

ver oplagt at etablere specielle fester for de mindreårige, fester hvor adfærdsregler, takt og tone, ind- og udøves. Hør blot: »At føre sig gjaldt det i hvert fald. Når posten kom med et håndskrevet brev om, at man blev indbudt til selskab på lørdag fjorten dage hos en klassekammerat, var næste søndag eftermiddag besat: Vi skulle på visit.

Vi iførtes nydeligt tøj, vaskedes bag ørene og på knæene og blev tvunget til at have rene negle samt ikke håret ned i panden. Så hen til kammeratens villa, hvor vi ringede på og bad om at måtte hilse på fru. Det var altid en pige i hvidstivet og sort som lukkede op. Vi bukkede indenfor døren og gik over de bløde tæpper og forbi etagerne. Foran stolen hvori moderen sad, bukkede vi påny og sagde derpå:

– Jeg skulle hilse fra mine forældre og takke for den venlige indbydelse til på lørdag.« Beskrivelsen stammer fra Odense omkring 1. verdenskrig. Den erindrende ser med humor og kritik på ritualerne, som for ham var tyranni, tvang og inspektion: »Når selskaberne så var afholdt, skulle vi søndagen efter på takkevisit. Jeg skulle hilse fra mine forældre og sige tak for sidst. Vi fulgtes ofte derhen nogle stykker, og vi blev sommetider beværtet med en rød sodavand og en hjemmebagt kage. Vi fik derimod afbrændt rødvin ved selskaberne. Det er symbolet for, at vore børneselskaber ligesom vore børnemanerer strengt var dannet i et voksen-mønster fra forrige århundrede« (3).

Netop fra midten af 1800-årene breder børneselskab sig som penderter til voksnes fest, med samme forløbsstruktur: optakt/ forberedelse, gennemførelse og efterbearbejdning/ reinvitation. Utænkeligt er det ikke, at H. C. Andersen som voksen har været tilstede ved sådanne fester, selvom de oftest afholdtes uden voksne. Børneselskaberne forsvandt i løbet af 1930'erne, men endnu fra 20'erne huskes de: »... der stod altid på indbydelsen, at det ville glæde den og den at se os til middag med dans fra klokken syv til klokken elleve ... Ved den slags sammenkomster var traktementet altid det samme. Tarteletter med grøntærter og skinke gik igen, og det man drak var afbrændt rødvin, hvad der var intet mindre end en djævelsk opfindelse og synd både for rødvinen og for dem, der skulle drikke dette aldeles kønsløse fluidum. Jeg har i vores eget køkken overværet denne morderiske og dræbende proces. Vinen – blev hældt op i store jerngryder og med ild og varme blev alkoholen pint ud af den skikkelige bordeaux.« Erindringen stammer fra København og beretter ligeledes om selve ballet. Ofte blev den største stue ryddet for andet end klaver, gulvet bestrøet med borax eller gnedet med tællelys. Dansene, der var nøje indstuderet på danseskole, spændte fra menuetten fra Elverhøj over vals, schottish, rejn-

Ragnhild Skovs fødselsdag i Tingvalla Alle 12 på Amager ca. 1914. Der er dækket op som hos de voksne med vinglas og hvid dug. Del af et børnebal eller en moderne børnefødselsdag? Nationalmuseet Nyere tid neg. nr. 127.611.

lænderpolka til lanciers. Finalen var kotillonon bestående af forskellige ture efter mere frit valg og til sidst runddans. Entréen beskrives således: »En pude med ordener til herrerne blev under klapsalver båret ind. Man kunne blive storkommandør af hvad det skulle være. En kurv med blomster til damerne – og så gik det løs – indtil det hele pludselig var forbi. De der skulle hente os stod allerede derhenne i hjørnet med vores overtøj. Man sagde tak for i dag til alle de fremmede og gik hjem med sine papordner på brystet« (4). Obligatorisk var pigernes balkort med vedhæftet blyant og sløjfer.

Sådanne børneselskaber var en af de få institutioner, hvor begge køn var sammen. Borgerskabets skoler var kønsopdelte, og på danseskoler og skøjtebaner var man altid under opsyn. Invitationer udgik til børn af de familier ens forældre anså for passende samt til jævnaldrende slægtninge.

Fødselsdagen

»Så var det, jeg havde fødselsdagsselskab. Et af de fine. De kom med gaver. Vi gjorde os umage med de gaver. (Mange år siden brølede jeg af raseri som var jeg min egen far, da jeg første gang præsenteredes for tanken om at mit barn skulle komme med penge til en fødselsdag. Jeg

brøler gerne den dag i dag). Alle kom med gaver. Jeg glædede mig, jeg takkede, og jeg tænkte med mit 10-årige hjerte kun på, hvad Merete mon havde med. Så kom hun. Vi hilste mut på hinanden. Hun jog en hånd frem og sagde værsgo. Tak, mumlede jeg og pakkede op. I den lille æske lå en fin sølvblyant ... der var en inskription på blyanten. ... Der stod, så jeg: Fru Mern. Da gik alting i stykker. Det var altså en gammel, tilfældig sølvblyant, de havde liggende. Fru Merns. Jeg lagde hastigt blyanten til side. Det varede et par år, før jeg så nøjere på den. Der stod: Fra Merete». Sådan lyder erindringer om en tidlig børnefødselsdag i Danmark. Her beskrives hvordan fødselsdagen blandes ind i det ældre børneselskab. Spisning og bal overbygges med en ny gaveskik. Værten fejres, og barnet er vært. Tiden 1918.

1903 udkom det første store værk om livet i hjem og familie »Vort Hjem« redigeret med stor kyndighed af Emma Gad. Børnefødselsdag nævnes på en enkelt linje. I 1918 suppleredes med »Takt og Tone. Hvordan vi omgaas«. Her omtales børnefødselsdag ikke. Fødselsdage og hertil knyttede fester hører voksenlivet til. Det tilrådes at vise hensyn til kvinder, der med årene ikke altid værdsætter at blive fejret for deres alder (5). »Raadgiver for Hus og Hjem« havde i 1893 bragt en lille artikel om livets og årets højtider. Egentlige fødseldagsfester anbefales kun ved 50, 70 og 80, mens den årlige fødselsdag fejres mere beskedent. Børnefødselsdage består af bord med kage eller kringle, gaver i form af legetøj eller brugsgenstande og blomster. Til middag vælger barnet sine livretter, og om eftermiddagen kommer skolekammeraterne til chokolade. Gaver fra de inviterede nævnes ikke (6). »Ordbog over det danske Sprog« registrerer først »børnefødselsdag« så sent som i supplementsbindet 1994 med citat fra det kulturhistoriske oversigtsværk »Dagligliv i Danmark« omhandlende 1950erne (7). Nationalmuseets afdeling Nyere tid ejer kun et par genstande fra børnefødselsdage, nemlig en serie bordkort fra 20'erne forestillende bamser, der blev populære i barneuniverset, efter at den tyske legetøjsproducent Margarethe Steiff var begyndt at fremstille teddybjørne. Overleveringen siger, at de kære bamser dukkede op, da præsident Theodore »Teddy« Roosevelt i 1902 på en jagt i Mississippi undlod at skyde en bjørneunge (8). Dansk Folkemindesamling har stort set ikke indsamlet kilder om børnefødselsdagen, bortset fra 145 breve, der i 1965 blev overdraget fra FDBs blad Samvirke fra læsere over hele landet (9). I den nyligt udkomne internationale Encyclopedia of Childhood findes ingen artikel om børnefødselsdag (10). På Institut for Folkloristik ved Københavns Universitet har en studerende skrevet opgave om lystraditioner i forbindelse med fejringen (11). I Tyskland skrev etnologen

Den 17 Juli 1928 »To Lys i« står skrevet nederst på billedet af denne ukendte dreng. Der er lagkage med lys og Dannebrog på hel og en lille fødselsdagskop. Billedet er ikke taget hjemme, men opstillet i atelier hos ukendt, professionel fotograf. Nationalmuseet Nyere tid. J. nr. 418/76.

17 Juli 1928

„ 2 Lys i

Regine Falkenberg imidlertid speciale i 1982 hos professor Ingeborg Weber-Kellermann i Marburg. Her anvendtes et omfattende materiale om skikkens opståen og spredning udarbejdet til ADV (Atlas der Deutsche Volkskunde) (12). Weber-Kellermanns etnologiske studier i familie, fest og ikke mindst barndommens kultur er de væsentligste i Europa. I 1984 skabte hun sammen med sin elev en udstilling i Berlin med temaet børnefødselsdag. Hertil blev der udgivet en bog (13). Selv underviste jeg i 2000 studerende på Syddansk Universitets Børne- og ungdomskulturuddannelse i børnefødselsdagens kultur med hertil knyttet feltarbejde. Etnologen Erika Ravne Scott fra Oslo arbejder i øjeblikket med doktorafhandling om emnet (14). Søger man på emnet i biblioteksbasen fremkommer kun ganske få poster (15).

Mest bemærkelsesværdigt er det imidlertid, at beskrivelser af børnefødselsdage i den meget omfattende erindringslitteratur fra det 20.

århundrede ikke findes. Set i lyset af julefejringens glans i barndommen, glimrer børnefødselsdagen næsten totalt med sit fravær og beskrives i hvert fald sporadisk. Det er helt ubegribeligt, fordi festen har spillet en vigtig rolle for forældre og børn siden begyndelsen af 20'erne. Benjamin Jacobsens erindring om barndommen i klunketiden beretter om underholdningen ved hans fødselsdag angiveligt i 1888. Kildeværdien er tvivlsom (16). Forfatteren Otto Rung, der i 1935 gav bolden op for senere klunketidserindringer, skrev: »*Barnets Fest foruden Julen var Konfirmationen ...*« (17). I sin personlige erindringsbog 7 år senere omtaler han kort sin lillesøsters fødselsdag i slutningen af 1890'erne (18). Emma Gads søn Peter Urban nævner slet ikke fødselsdage i sine erindringer (19). Kun i en eneste erindring fra en langt senere periode er jeg stødt på børnefødselsdagen. Det gælder baggårdsdrengen Ole Wulff fra Valby, der i 1953 blev inviteret til fest hos en tidligere klassekammerat fra middelklassen: »*Mor havde puklet i flere dage for at skaffe mig noget tøj, der kunne passe ind i det fine selskab ... dog kneb det med at skaffe foret til den jakke, som hun i smuk stil havde syet om. ... Jeg var uheldigvis den sidste, der ankom. Mosteren tog imod min jakke og udbrød med meget høj stemme: Har du set Gerda (som Prebens mor hed), drengen har ikke noget for i sin jakke, sikke noget sjusk! ... alle øjne blev rettet mod mig. Det var så nedværdigende at stå der til offentlig skue på grund af den modbydelige kælling*« (20).

Ellers må man sige, at der i Danmark har været to omtaler af børnefødselsdage, der efter anden verdenskrig har været kendt af rigtig mange. Den ene er fødselsdagen i Astrid Lindgrens »Pippi Langstrømpe«, der dukkede op i 1946. En noget atypisk fødselsdag, eller rettere ikke-fødselsdag, hvor den generøse Pippi beværter sine bedste venner Annika og Tommy, sin abe Hr. Nilsson og sin prikkede hest. Hun giver tilmed gaver til sine gæster (21). Den anden velkendte fødselsdag er på rent dansk og var i mange år fast inventar i radioens populære Giro 413. Monologen om »Fødsdag« var skrevet af journalisten Erik Neergaard Jacobsen, vist nok byggende på egne erfaringer, og blev fortalt af skuespillerinden Hanna Bjarnhof. Det var historien om en vild drengfødselsdag, hvor alt gik i kage og forældrene næsten i spåner. Den fortællende dreng konkluderer imidlertid, at det her var den bedste fødselsdag, han nogensinde havde været med til, og det er ærgerligt, at der nu er et helt år til, at Orla igen har fødselsdag. Hvis han bliver inviteret næste gang, skal han opføre sig pænt, og det er længe at vente på, at man »igen kan give Orla et par ordentlige nogen på frakken« (22).

Invitationskort til henholdsvis pige- og drengefødselsdag i 1950erne. Indbydelser er bag på trykt en standardtekst med tomme felter til den inviterede, hvem der inviterer, hvor man bor, og hvornår man skal komme og gå. Privateje.

Fra Geburtsdag til fødselsdag

Regine Falkenberg kan for Tysklands vedkommende spore fødselsdagsfejring tilbage til det 16. århundrede. Op mod 1700 dannedes der »børnecirkler/kredse« i adelen og den øverste borgerstand med henblik på oplæring i etikette. I brødrene Grimms tyske ordbog fra 1852 anføres under ordet, at fødselsdage har spredt sig fra fyrstehofferne til det lavere aristokrati og det urbane borgerskab. På landet er fødselsdage knapt kendte (23). I Danmark ved vi, at der fra begyndelsen af 1800 foregik festligheder i forbindelse med »Majestæternes Geburts-tage« i form af tappenstreg fra Vesterbro til indre by (24). Den begavede femtenårige bondedreng Severin Weiersøe, der var ansat som huslærer i en større jysk gård, skriver i 1829 i sin dagbog: »William gav ½ Potte Mjød, fordi det var hans Geburtsaften; han er ligesom vor Herre fød en Juleaften Kl: 12; det er en mærkelig Tid nok« (25). Eksemplerne godtgør, at fødselsdagsfejring er nået Danmark fra Tyskland, idet den tidlige betegnelse er tysk. Betegnelsen holdt sig blandt ældre mennesker undertiden helt ind i 1960'erne. Fra tyske porcelænsfirmaer importeredes kopper med påtrykt »Zum Geburtstag«. En ikke ualmindelig gave, der hentedes frem til fødselaren hvert år. Da Geburtstag var ordet, behøvedes ingen oversættelse for det danske marked. Den kongelige Porcelænsfabrik og Bing og Grøndahl producerede tidligt fødselsdagskopper med dansk tekst. Tyske fabrikker slog efterhånden om til det stadigt mere almindelige »Til Fødselsdag« eller »Til Lykke«.

Forudsætningen for fejring er imidlertid, at man kender sin fødselsdato og husker den. I ældre tid var det ofte dåbsdagen, man kendte og mindedes, uden at den i øvrigt fejredes. Det tidlige eksempel oven for med mjød på geburtsaftenen er netop atypisk, fordi fødselsdagen faldt sammen med juleaften, der jo allerede fejredes. I løbet af det 20. århundrede glemmes typisk dåbsdagen, og fødselsdagen sejrer. Det kan ses som en konsekvens af sækulariseringen, der netop stiller individet og privatlivet i centrum for tilværelsen og uden for kirken. Hvor kongelige fødselsdage op til det 20. århundrede stillede magten til skue ved parader, optog og musik gennem byen, fik det 20. århundredes skolebørn fri på regentparrets fødselsdage. Da Danmark ingen konge har, men en dronning, forsvandt den ene af disse fridage. Officielt skete det samtidig med, at vinterferien indførtes. Kongehusets officielle festligheder begrænsedes til hyldning på Amalienborgs balkon, nævnelse i kalendere samt flagning, der her signalerer to betydninger: en national og en privat.

Flagning siges i Danmark at have udbredt sig vidt og bredt efter kri-

gen i 1864, som en markør for nationalisme. Udelukkes kan det naturligvis ikke, at der i visse kredse i fødselsdagsfejringens barndom har gjort sig nationale følelser gældende. Dog er det mere nærliggende, at der er tale om en generel opfattelse af festlighed og familiefølelse. Til-lader ens boligform ikke udendørs flagning, har mange familier gennem de sidste mere end hundrede år ejet et lille bordflag, der er hentet frem til fødselaren fra en til daglig mindre synlig plads. Servietter med flag, papirflag i lagkagen er kommet til siden 1940'erne, og fra 80'erne er det blevet almindeligt at plante store papirflag i altankasser, langs indkørsler og uden for hoveddøren. I børnehaver og i de mindre klasser har der været tradition for at have et flag stående på gulvet på dagen. Det opfattes ikke specielt nationalt, blot festligt. Symbolet er verdensliggjort.

Festens former

»Man bør denne Dag gjøre Alt for at glæde Barnet. Paa Fødselsdagsbordet pranger den store Fødselsdagkage eller Kringle; ved Siden heraf Forældrenes og Søskendes Gaver, saavel Legetøj som Brugsgjenstande, og endelig Blomster ikke at forglemme ... Om Middagen faar Fødselsdagsbarnet en af sine Livretter, og om Eftermiddagen kommer Skolekammeraterne til Chokolade; er det om Sommeren, kan man vel ogsaa gjøre en lille Udflugt ... Med et Ord, harmløs Glæde og Munterhed skal være disse Festers Krydderi, ingen Overdaadighed og Overflod, hvilke Ting kun forvænner og fordærver Barnet« skrev *»Raadgiver for Hus og Hjem«* i 1893. Med borgerlig beskedenhed henvendt til den jævne befolkning ønskede man, at: *»... paa denne Maade, vil de danne en lysende Perlerad i den ellers ofte triste Tilværelse, og Mindet om Barndomshjemmet og Familiekrederen forbliver da altid levende i os«* (26). Citatet understreger festens betydning for familien og festens betydning som afveksling i ensformigheden. Selve festen gøres der mindre ud af. Dog nævnes bord, chokolade og leg. Det synes, som om kagen står fremme sammen med gaver og blomster fra morgenstunden, at barnet har fri fra skole om middagen og derefter har venner med hjem. Der nævnes ingen voksenfest senere.

I det 20. århundrede opfindes mange nye fester og traditioner, nogle med elementer fra tidligere fejring, andre helt nye og med en evne til i løbet af få år at indtage en plads, som om de altid havde eksisteret. Mors Dag blev således opfundet i England 1913, og placeredes i den danske kalender i 1928. Fars dag stammer fra USA 1910 (27). Valentines dag og Halloween nåede os fra slutningen af 1980'erne fra USA med kraftig markedsføring af en række varer. Vejen fra innovation til

tradition kan være ganske kort. Typisk for århundredet var også, at spredningshastigheden blev hurtigere bl.a. via trykte medier, reklame og annoncer for artikler, der netop knyttede sig til fester og fejringer. Varer henvendt til børn og således gaveegnede var ofte produceret i Tyskland. Til frem efter 2. verdenskrig var Thüringen, Erzgebirge og Nürnberg kendt for sin produktion af legetøj og såkaldt galanteri, der solgtes til mange lande. I det 19. århundrede havde Tyskland forfinet teknologien inden for farvetryk og papirbehandling og var længe hovedleverandør af farvelitografi, luksuspapir til emballage, postkort, telegrammer, glansbilleder – alt hvad hjertet kunne begære af fascinerende, glitrende stads til pynt, pryd og folkelig fornøjelse. Julens almenførelse blev et kæmpemarked for legetøj, delikat julepynt, indpakningspapir og postkort. Større og mindre danske virksomheder fulgte efter. Fødselsdagsfejringen blev en ny niche for producenterne: invitationskort, fødselsdagshilsner, bordpynt som servietter, lys, stager, senere papirsduge, papservice, sjove huer og hatte mv. dukkede op. Hertil kom også nyheder inden for festgastronomien, der netop for børnefødselsdagens vedkommende fik en helt særlig udformning, hvad enten der blev kokkereret i hjemmet, eller man helt eller delvis købte sine lækkerier udefra.

Chokolade, boller, lagkage og hvad mere?

Kernen i børnefødselsdagen er børneselskabet om eftermiddagen. Men hertil kommer en række andre fænomener som fx vækning, morgenbord og voksenselskab om aftenen, der ikke vil blive behandlet i denne artikel. Her skal derimod fødselsdagsbordets udformning diskuteres mere detaljeret.

Menuen varm chokolade, boller og lagkage synes at være den mest traditionelle. Hvorfor og hvordan chokoladen har vundet sit ry som særlig fødselsdagsdrik står ikke klart. De højere befolkningslag stiftede bekendtskab med chokoladen i 1700-årene, hvor der også fremstilledes særlige chokoladekander med tilhørende kopper. Man må vel gå ud fra, at drikkens popularitet nok skyldtes dens sanselige kvaliteter som den sødme, fedme og blødhed, der har tiltalt både voksne og børn. Langt senere, hvor chokoladen tilmed forsynedes med flødeskum på toppen, forstærkedes disse kvaliteter. I 1700-årene og nogle årtier ind i 1800-årene var det ikke bagværk, men ofte varm creme i særlige kopper, man nød til. Friskbagte boller af fint hvedemel med et solidt lag smør dukker op fra midten af 1800-årene dels som købebrød i byerne, dels som hjemmebag efter støbejernskomfurernes udbredelse i hjemmene. Som 16årig oplever Severin Weiersøe i sin plads noget helt

Annettes 12års pigefødselsdag 20.4.1965 i lejligheden Landemærket 55 i København. Papirsdug med Disneyfigurer og det pæne stel på bordet. Veninderne fik boller, kringle, lagkage med flødeskum og skærekage. Nationalmuseet Nyere tid neg. Nr. 96.817.

nyt. I sin dagbog skriver han d. 26.12. 1830: »Gud bevares! Det her bliver bagt til Julen; det har ikke Ende endnu ... Saamange Slags Kage, Søsterkage, noget, der kaldes Laugkage, og Kleiner bagt i Smør ...«. Da han få dage efter tager på besøg hos sin moder, har han kærligt tænkt på hende: »For at gjøre hende en Fornøielse, havde jeg taget et Stykke Laugkage, jeg levnede Juleaften, og nogle af de store Peber-nødder med hjem til hende ... Hun gjorde store Forundringer, da hun smagte, hvor sød det var, forvarte det, tog kuns 1 Bid ad Gangen. Det er nogen anderledes Kage end det, Kogekonerne derhenne bage til Bryllupper« (28). Med denne rørende omsorg beskriver han, hvordan de begge bliver introduceret til en ny tids sødkultur, desværre uden præcise detaljer. Fx hvordan bundene er, hvad der er imellem dem og ovenpå. Museumsinspektør Inge Adriansen, ekspert i det sønderjyske kaffebord, har beskrevet en række finere kagers historie. Hun diskuterer fx kagernes oprindelse, udbredelse, funktioner, navne og naturligvis, hvad de består af. Pandebagte lækkerier som pandekager og

æbleskiver kendes langt tilbage i næsten alle miljøer. Fedtkogte sager som klejner ligeledes. Weiersøes smørbagte klejner til jul var et udtryk for en ganske særlig luksus. Endelig var der formkager som fx søsterkage, skærekager i det hele taget, og i denne sammenhæng tærter, bagt i tærtepander på åbent ildsted. Tærter og lagkager har en vis lighed, idet der skal noget på eller imellem. På svensk, fransk og tysk er lagkage tærte, men på engelsk blot kage. Weiersøes første lagkage 1830 kan imidlertid udmærket have været den lagkagetype, vi i dag anser for at være den rigtige, nemlig de tynde, lyse bunde med fyld imellem. Således udkom 1830 en »Kogebog paa Vers« med opskrift på lagkagebunde og forslag til fyld af syltetøj (29). Adriansen nævner, at skikken med at sende mad til en barselskone holdt sig længe i Sønderjylland, men ændrede sig fra at være suppe eller anden mad til at være lagkager. En barselskone kunne få foræret mellem 10 og 15 lagkager, som hun så bød på til sit barselsgilde (30). Min tese er derfor, at fødselsdagslagkagen har rødder i denne skik, og at der ikke er langt fra barselslagkagen til det årlige fødselsdagsbord.

Jens Snedker, født 1870 i Thoreby på Lolland, har fortalt om sin konfirmation i midten af 1880'erne, at der som dessert serveredes æblekage og vinertærte, der senere kaldtes lagkage: »Kagen kom ind på bordet uden nogen pynt. Flødeskum var helt ukendt, men gæsterne kunne lægge så meget ribsgele på de ville. Så blev vinertærten sendt rundt. Den var pyntet. Æggehvide og sukker blev pisket til stiv masse og sprøjtet ud gennem stift papir« (31). Det kan formodes, at den fløde, der blev skummet af mælken til kærning af smør i de private hjem, ikke var egnet til piskning. Den grynedede og udskilte kærnemælken. Flødeskummet krævede en bedre separering, der primært foregik i mejerier. Konditorfaget kom fra Wien, og i 1866 dannedes Dansk Konditorlaug. Den københavnske »lagkagekonger« La Glace åbnede i 1870. De tørre lagkager fik selskab af de fede.

Men hvornår opstod så den mærkværdige skik at sætte lys efter alderen i lagkagen? Ved stiftelsen af konditorlavet blev der efter overleveringen serveret lagkage med lys i. Var det et Wiener-fænomen? Og hvordan bredte skikken sig efterhånden? Illustreret Familie-Journal bragte i 1923 et ark med en påklædningsdukke »Lise skal have Fødselsdagsgilde«, hvor der foruden Lise og hendes tøj var et dukkekomfur med åben låge ind til en søsterkage og en lagkage – ikke med lys, men med en sukkerkanin (32). Det ældste foto af en lagkage med to lys stammer fra 1928. Danmarks ældste lysproducent Asp-Holmblad lavede sine første kagelys så sent som i 1950'erne. Tysk børnefødselsdag har ofte lys stående uden om kagen eller specielle lys med tal på i

små stager. Spørgsmålet er imidlertid, hvilken betydning lysskikken til-
lagdes? I Danmark har levende lys traditionelt haft en festlig og stem-
ningsskabende funktion, men lysene på kagen har en yderligere funk-
tion, idet de jo skal slukkes – og helst med et pust. Denne handling in-
debærer et moment af overgangsritual: nu er barnet et år ældre – og i
børnekulturen ældes man ikke, man bliver større! Lyseslukningen in-
debærer også spændingen, om den lykkes, foruden spisningen som en
belønning. Mange kender ligeledes drillemomentet, at man har det an-
tal kærester som de lys, der ikke slukkes. Eller at den, hvis stykke af
lagkagen vælter om på tallerknen, ikke bliver gift.

Spørgsmålet er imidlertid, hvor populær lagkagen og chokoladen er
hos børn? I månedsbladet Samvirkes enquete 1964 skriver mange om
andre erfaringer: »... varm chokolade, lagkage, rosiner i brød var slet
ikke nogen succes, men blev rørt fordi det stod der, men kold Nes-
quick var godt. Ligeledes appelsiner var for stærke i smagen efter cho-
kolade så de fik lov at ligge halvt afgnavede og der stod flere ½ ci-
tronvand eller lignende ...«. En anden forældre skrev: »Boller er det
bedste. Der er altid et mægtigt væddemål om, hvem der kan spise flest.
Lagkage er bandlyst hos os, det er egentlig meget få børn, i hvert fald
drengene, der kan lide det, i stedet sætter vi lysene i en roulade, den er
altid gledet rask ned. Småkager, marengs og saltstænger skal der også
være«. Endelig er der flere forældre, der beskriver griseriet og for-
holdsreglerne mod ulykkerne ved bordet: »For at undgå at børnene
spilder sodavand slår jeg med et søm et hul i kapslen, så stort at et su-
gerør netop kan stikkes ned. Nu sker der ikke så meget, hvis flasken
vælter. Foran fødselsdagsbarnet er anbragt en ½ kartoffel i alumini-
umsfolie, heri sættes lysene, så de kan få lov til at brænde helt ned«. Mange har helt enkelt udviklet ret omfattende strategier for festens
afholdelse. Engangsservice og papirduge betød en lettelse. Kagemænd
og -koner varieres fra indianere, cowboys, kinesere, postbude, sø-
mænd, snemænd, nissemand til pirater, flødeskum erstattes af glasur
på kagen osv. At børnefødselsdag ofte indebærer store anstrengelser
mærkes tydeligt i mange breve: »Vi klarede frisag, indtil vores nu 9-
årige pige begyndte at gå i skole, men så gik den heller ikke længere«. Eller: «Alle er pyntede og fine endnu indtil den første kop kakao er
spildt!» Eller: «Jeg synes det er lettest at have drengefester, de forlan-
ger ikke så meget, når de skal lege, de tager en tur til skovs så dagen
kan næsten gå der, medens pigerne laver så meget rod, de skal spille
skuespil en halv time, så skal der ske noget andet, men at det er en
streng dag det er det.» Eller: »... piger er meget mere larmende end
drengene ved et fødselsdagsgilde! Det rører dem ikke hvis de ikke har

været ved alle fadene. Hvis der 12 forskellige farver balloner, så skal det nok vise sig, at de fleste af pigerne absolut vil have den røde ballon, ja, der kan opstå vilde diskussioner».

Legerepertoiret skal ikke behandles her. Derimod skal vi berøre den afsluttende beværtning, hvor appetitten har indfundet sig igen hos de små gæster. Disse menuer fordeler sig klart på to typer: en fortsættelse af kagefesten med tilhørende slikkeri eller servering af egentlig mad. Is, æbleskiver, pandekager, frugtanretninger hører til første type, anden type kan være tarteletter med stuede gulerødder og ærter, varme popcorn, frikadeller med kartoffelsalat, røde pølser/hotdogs, såkaldte landgangsbrød eller snitter med pålæg. Samvirke-materialet rummer dog en enkelt helt speciel nordjysk variant, der nok har hørt til sjældenhederne. En landbokone skriver om dagens festlige afslutning, hvor børnene kaldes til samling ved bordet, hvorpå er arrangeret en velvoksen grønkålstok i vase, pyntet med pisket æggehvide og garneret med røde pølser.

Mange beretter desuden, at hvert barn ved afskeden får uddelt en godtepose. Fødselsdagsbarnet venter der flere højdepunkter såsom sine livretter til aftensmad eller endnu en omgang kagebord med voksne gæster.

Med eller udenfor?

»Af hensyn til de piger, der af pladshensyn ikke skal med, afleveres kortene ikke på skolen, men sendes med posten ... de traditionelle kort er afleveret til veninderne (vi køber dem ens, for hvis de er forskellige, kan det også skabe problemer hos piger)«. Eksemplet peger på et meget væsentligt forhold i børnefællesskabet – dets sammensætning og dets udelukkelse. Den 9-årige, det handler om, står på grænsen mellem børnefødselsdagens kulmination og dens ophør. Hendes to ældre brødre er for længst holdt op med at afholde fødselsdage. Selv er hun blevet så stor, at invitationerne kun udgår til de særligt udvalgte. Der er næppe, som moderen skriver, noget specielt pladshensyn, men derimod et særligt valg, der en vigtig del af næsten alle børns sociale og identitetsmæssige udvikling. Der gælder et næsten standardiseret mønster bestående af de første fødselsdage med de voksnes få eller mange invitationer, herefter en afgrænsning og en opdeling af gæsterne efter køn og endelig ophør. Mange inviterer i skolealderen hele klassen, senere kun piger eller drenge, og frem mod teenageårene fremstår kammeratskabsgruppen etableret. Nu vil man hellere noget på egen hånd: biograf, cirkus, cafeteria, museum, svømmehal eller lignende. Carstens mor skrev til Samvirke: *»Han fylder 2.1. en både heldig og*

At skrive fødselsdagskort er også en del af gaveudvekslingen. Postkort skrives som opmærksomhed – og i en vis forventning om selv at blive husket. Fødselsdagskortenes motiver er enten drenge- eller pigerettet. Eller for de helt små bare til de søde små. Privateje.

uheldig dag. Børnene er overfyldte med gaver og slik. Fyren blev 10 år, og gik ud af døren med en bemærkning om at han glædede sig meget, men nu behøver du jo ikke at gøre det alt for babyagtig».

Moderen, der som mange mødre elskede at sætte i scene, fandt derfor på at servere pindemadder, fingerbrød og colaer hældt på ølflasker. Ved den efterfølgende gang domino blev der budt på cigarer af chokolade og cigaretter af lakrids. Moderen spillede så rollen som servitrice for det unge herreselskab snarere end værtinde.

Nils-Arvid Bringeus har i sin klassiske artikel om festens psykologi peget på dens traumatiske side. Ved indbydelse og deltagelse i fest etableres kredse, men også afvisninger, der kan skabe konflikt, sorg og fjendskab. Udelukkelse og accept er en uomgængelig dikotomi (33). Gaver, der jo er en væsentlig del af vores festskikke, er en del af det samme sociale kompleks. Med invitationen hædres gæsten, der med sin gave hædrer værten, der forventer en geninvitation. Samtidig op-

tages man i hinandens kredse, og forsikrer hinanden om det sociale fællesskab (34). Ikke mindst i børns univers indebærer det glæde, men også mulig fortvivelse og angst for tab af accept. Modtager man få eller ingen invitationer, glider man af den ene eller anden grund ud, befinder man sig uden for det forjættede fødselsdagsland. Samtidig er opbrydningen af børnefødselsdagen næsten uomgængelig. Den oprindelige kollektive tradition med invitation af alle, må udvikles til mere præcise eller udvalgte personer for ikke at blive meningsløs. Alle med mindre børn kender denne problemstilling, der ofte håndteres med stort diplomati af medarbejderne inden for skoler og institutioner. Børnefødselsdagens funktion som automatisk fællesskab over for det selvvalgte fællesskab har konfliktmateriale, der kan udløses i mobning, splittede klasser og underlegenhedsfølelser. I dagens multikulturelle samfund opleves nye situationer, hvor omgangen med hinanden omkring fødselsdagssituationen, kan give problemer. Hvem skal være sammen med hvem, hvilke hensyn skal der tages og hvad skal der foregå?

Til slut kan der være grund til at strejfe børnefødselsdagens måske stigende integration i massekulturen og forbrugssfæren. Går man på nettet, opdager man hurtigt, at mange institutioner og producenter er på markedet for at opfylde børns behov for oplevelse, fællesskab og forbrug. Burgerbarer, pizzariaer, zoologiske haver, vandlande, bowlingcentre, historiske oplevelsescentre og museer står i kø for at betjene og tjene på de helt unge kunder. Pomfritter, pølser, pizza og sodavand slår følge med en svømmetur, kulturhistorie, lidt zoologi, lidt spil og spænding. Forældre kan købe sig fra det hele.

Noter

1 Andersen, 1858-60, 1965. se tillige Lundwall 1946 s. 171-184. 2 Kofod 1993 s. 88-89, 95. 3 Kruuse 1966 s. 33-37. 4 Hartmann 1974 s. 108-110. 5 Gad 1903, 1918. 6 Raadgiver for Hus og Hjem. Illustr. Familie-Journal nr. 32 1893. 7 Ordbog over det danske sprog. Supplement. Andet bind. Spalte 789. I ordbogen registreres efter Lilli Friis: »Ved børnefødselsdage kom man ind på at lade børnene selv vælge maden, og det blev ofte kakao, bœf og gul budding. Fra 1950'erne avtererede enkelte restauranter med særlige arrangementer i anledning af denne fest. Ved ungdomssammenkomster serveredes pølser og kartoffelsalat, eller man fik snitter fra viktualieforretningen eller »hot dogs« fra en pølsevogn. Drikkene æblemost eller øl, cola eller punch, kunne være et stridsspørgsmål mellem generationerne. Slettebo 1964 s. 398. 8 Barsebordkort museumsnr. 744-52. 1990 top. 3. Nationalmuseet. Nyere tid. Rung 1982. 9 Samvirke nr. 22. 1964, nr. 1. 1965, nr. 9 1965, Dansk Folkemindesamling 1965/4. 10 The International Encyclopedia of Childhood N. Y. 2002. 11 Lystraditioner ved børnefødselsdage. Upubliceret opgave af Annemette Raaberg. Institut for Folkloristik, Københavns Universitet u. å. Det bør tillige nævnes, at det etnologiske hovedværk om lysskik, Mats Rehnbergs doktordisputats: Ljusen på gravarna och andra ljusseder. Nya traditioner under 1900-talet. Stockholm

1965, slet ikke omtaler denne verdslige brug af lys. 12 Falkenberg 1984. 13 Weber-Kellermann 1977, 1978. 14 Scott 2005. 15 Københavns kommunes biblioteker viser meget få poster ved søgning, og primært anvisningsbøger om, hvordan man kan lave sin fødselsdag rigtig festlig. Men der er også en henvisning til Anders Bodelsens novelle »Børnefødselsdag« fra 1987. En grusom historie om, hvordan familien ikke samles, men splittes og hvordan børn og forældre er i krig med hinanden i totalt opskruede forventninger til dagen. Bodelsen 1987. 16 Jacobsen 1966. 17 Rung 1935 s. 115. 18 Rung 1942 s. 73. 19 Gad, P. U 1949. 20 Wulff 2001 s. 121. 21 Lindgren 1946. 22 Monologen »Fødsdag« af Erik Neergaard Jacobsen. Pladeindspilning u. å. 23 Falkenberg 1984 s. 16-18. 24 Clausen og Rist 1973 s. 13. 25 Weiersøe 1943 s. 56. 26 Raadgiver for Hus og Hjem 1893. 27 Eilertsen 1985 s. 221, 240. 28 Weiersøe 1943 s. 77-79. 29 J. L. M. 1830 s. 10. 30 Adriansen 1979 s. 25. 31 Snedker 1965 s. 338. 32 Illustreret Familie-Journal 6. 7. 2. 1923. 33 Bringeus 1979. 34 Mauss 1999.

Litteratur

- Adriansen, Inge 1979: »Kaffebordet – sønderjydernes tredje sakramente«. I: *Folk og Kultur*. Årbog for Dansk Etnologi og Folkemindevidenskab 1979.
- Andersen, H. C. 1887: »Børnesnak«. I: *Nye Eventyr og Historier*. 1. Række 1858-60. Kbh. 1965 137-38.
- Bodelsen, Anders 1987: »Børnefødselsdag«. I: *Jeg kommer til at løbe*. Noveller.
- Bringeus, Nils-Arvid 1979: »Uppvakning undanbedes. Om fest som trauma«. I: *Unifol*. Årsberetning 1978. Institut for Folkemindevidenskab. Københavns Universitet.
- Clausen, Julius og P. Fr. Rist 1973: *En Kjøbenhavners Meddelelser om sit Hjem og sin By 1820-50*. (Kontorchef W. Kornerups Memoirer). Bind XLII. Memoirer og Breve.
- Eilertsen, Mogens 1985: *Politikens bog om år og dage*.
- Falkenberg, Regine 1984: *Kindergeburtstag. Ein Brauch wird ausgestellt*. Mit Beiträgen von Andreas Bimmer, Britta Gaedecke-Eller, Theodor Kohlmann und Ingeborg Weber-Kellermann.
- Gad, Emma 1918: *Takt og Tone. Hvordan vi omgaas. Vort Hjem* 1903. Bind VI.
- Gad, Peter Urban 1949: *Klunketiden paa en anden Maade*.
- Hartmann, Godfred 1974: *Sig nu pænt goddag. Erindringer fra tyvernes København K*.
- Jacobsen, Benjamin 1966: *Midt i en klunketid. Eller erindringer fra en begivenhedsrig barndom*.
- Kofod, Else Marie 1993: *Håndbog i skik og brug*.
- Kruuse, Jens 1966: *Min lykkelige barndom*.
- Lindgren, Astrid 1946: *Pippi Langstrømpe*.
- Lundwall, Sten 1946: »Barnbalerna och deras bakgrund«. In: Mats Rehnberg red.: *Sverige i Fest och Glädje*.
- M.J. L 1830: *Kogebog paa Vers*.
- Mauss, Marcel 1999: *Gaven. Utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn. Ordbog over det danske sprog* 1994. Supplement. Andet bind. Spalte 789.
- Rung, Grete og Inger Tolstrup 1982: »Pædagogisk legetøj«. I: Sigsgaard, Jens og Ib Varnild (red.): *Det legede vi med ... gammelt legetøj i Danmark*.
- Rung, Otto 1935: »Københavnsk Selskabsliv omkring Aarhundredeskiftet«. I: Clausen, Julius og Torben Krogh (red.): *Danmark i Fest og Glæde*.
- Rung, Otto 1942: *Fra min Klunketid. En hjemlig Kavalkade*.
- Scott, Erika Ravne 2005: »Fødselsdag for barn. Alle som en – en som alle?«. I: Alver, Bente og Ann Helene Bolstad Skjeltbred red.: »Slip tradisjonene fri – de er våre!«. *Fest og fellesskap i endring*. Acta academia gustavi adolphi 90.
- Slettebo, Jørgen og Lilli Friis 1964: »God mad – sund mad«. I: Steensberg, Axel red.: *Dagligliv i Danmark i det nittende og tyvende århundrede*.

- Snedker, Jens 1965: Mine erindringer fra barndom og ungdom. I: *Lolland-Falsters historiske samfund. Årbog 1965*. XI-række. Bind II.
- Weber-Kellermann, Ingeborg 1978: »Die deutsche Familie. Versuch einer Sozialgeschichte«. Fr.a. M. 1977: Über den Brauch des Schenkens. Ein Beitrag zur Geschichte der Kinderbescherung. I: *Brauch – Familie – Arbeitsleben. Schriften von Ingeborg Weber-Kellermann. Marburger Studien zur vergleichenden Ethnosoziologie*. Band 10.
- Weiersøes, Severin 1943: *En jydsk Drengs Dagbog 1824-1835*. Udgivet af Olaf Carlsen.
- Wulff, Ole 2001: *Baggårdsyngel. Barndomserindring fra Valby i 1940erne og 50erne*. Skrift nr. 5 i »Beretninger fra det 20. århundrede«. Arbejdermuseet/ABA.

Utrykte kilder

DFS 1965/4.

Fødselsdagen. Monolog af Erik Neergaard Jacobsen. Indtalt på grammofon af skuespilleren Hannah Bjarnhof u. å.

Bordkort til fødselsdag mus.nr. 744 -52/1990 top. 3. Nationalmuseet Nyere Tid.

Utrykt opgave om Lystraditioner ved børnefødselsdage. Institut for folkloristik ved Københavns universitet u. å.

Summary

On the short history of children's birthdays

The child's birthday celebration is certainly one of the cultural phenomena that most people imagine has always existed. But in reality its history does not go back very far. Well up towards 1900 it was the day of the christening that people remembered, not the birthday. And the christening day was not celebrated in any special way every year. When the celebration of the birthday gradually emerged in the course of the 1830s, it was referred to by the German word *Geburtstag*, which of course indicates that the custom spread from Germany to Denmark. It was also in the early decades of the nineteenth century that Christmas on the German pattern spread. Slowly the birthday became an institution in bourgeois family life, but it was only much later that the child's birthday began to appear. It was to supersede the bourgeois 'children's balls' in the early decades of the twentieth century. Today there can hardly be many families who do not celebrate the child's birthday in one way or another. It is strange, however, that there are so few sources for the history of the child's birthday celebration. My investigation has found some of the first mentions in instructional books and weekly magazines. To this I have added extensive reading of memoir literature, which by and large ignores the origin and spread of children's birthday celebrations. It seems very odd that almost all childhood memoirs from the twentieth century have ample descriptions of Christmas, but none of birthdays. For the latter part of the twentieth century the birthday is illustrated by a questionnaire in the Cooperative Society's membership magazine *Samvirke*, which asked its readers in 1964 how they celebrated a child's birthday. The letters sent in are preserved today in the Danish Folklore Archives.

The article provides an overview of studies of the cultural history of the child's birthday, but focuses primarily on the festive element of the child's birthday such as the use of candles, food, cake and drinks, the participants in the party etc. The article is rounded off with a couple of examples taken from the new world of the Internet, which offers industrialized children's birthday parties at burger bars, museums, swimming halls and bowling alleys.